

De nieuwe revolutionaire golf

De nieuwe revolutionaire golf

Waarom burgers zich van hun leiders afkeren

Rob de Wijk

AUP

Afbeelding omslag: Ellen Kooi
Afbeeldingen binnenwerk: Joris Fiselier

Ontwerp omslag: Suzan Beijer
Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

Eerste druk: januari 2017
Tweede druk: maart 2017

ISBN 978 94 6298 498 1
e-ISBN 978 90 4853 589 7 (pdf)
e-ISBN 978 90 4853 590 3 (ePub)
NUR 754

© R. de Wijk / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2017

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

Voorwoord	7
Inleiding	11
1. De strijd tegen de natuurtoestand	23
2. Wat kunnen we leren van de geschiedenis?	37
3. De nieuwe revolutionaire golf	71
4. De vertrouwenscrisis: twijfel over en angst voor alles	125
5. Slot: hoe repareren we het sociale contract?	215
Noten	259

Voorwoord

Kon ik maar op vakantie naar 1848. Dat was een tijd van opstanden, protesten en revoluties. Niet dat ik daar dol op ben, maar ik zou graag willen weten of de mensen zich toen, net zo voelden als nu. Net als nu moeten velen het gevoel hebben gehad dat hun leiders de controle over de gebeurtenissen aan het verliezen zijn en dat zij hen niet kunnen beschermen tegen de grote veranderingen die ook toen in de wereld plaatsvonden. Anderen moeten hebben gedacht dat langgekoesterde politieke veranderingen eindelijk konden worden gerealiseerd.

De huidige tijd heeft zonder twijfel overeenkomsten met de periode rond 1848. De revolutionaire golf die toen over Europa spoelde was het gevolg van de industriële revolutie gecombineerd met een economische crisis die het hele toenmalige politieke systeem raakte. De stelling die ik in dit boek verdedig is dat ook nu weer sprake is van een revolutionaire golf die wederom een internationale oorzaak heeft. Daarom is het ook onjuist om de oorzaak van bijvoorbeeld opkomend populisme, nationalisme en protectionisme te verklaren door binnenlandse factoren. Hoe verklaren we anders dat er tegelijkertijd in zoveel landen populisme en nationalisme opkomt en dat burgers overal ter wereld tegen de heersende elites in verzet komen?

De Brexit en de verkiezing van Donald Trump tot president van de Verenigde Staten, maar ook de opkomst van radicale leiders als Le Pen en Tsipras zijn slechts de manifestaties van iets diepers. Dit boek is een zoektocht naar dat 'iets diepers' dat per definitie een internationale oorsprong heeft.

Ik bouw hiermee voort op mijn vorige boeken waarvan de analyses en conclusies nog steeds actueel zijn. In *Supermacht Europa* (2005) vond ik dat de Europese Unie het eindstation van het integratieproces moest bepalen. Alleen zo zou de burger steun kunnen geven aan het proces van Europese integratie.

Voor mij was het eindpunt geen superstaat, maar een Unie van landen die haar economische machtsmiddelen bundelt en een buitenland- en veiligheidsbeleid ontwikkelt dat bestand is tegen de opkomende machten als China.

In *Machtspolitiek* (2014 en de uitgebreidere versie van 2015) schreef ik over het machtsverval in het Westen en stelde ik de vraag waarom China en Rusland zich zo assertief gedragen. Ik constateerde dat het postmoderne Europa vooralsnog niet in staat is geweest hierop een antwoord te vinden. In *5 over 12* (2012) concludeerde ik dat de lidstaten van de Europese Unie zich snel moeten aanpassen aan de nieuwe tijd omdat het anders halfeen wordt en wij onze welvaart en veiligheid vergoien.

Ik ben in de loop van de jaren tot de conclusie gekomen dat analyses de tand des tijd kunnen doorstaan mits ze niet worden gedomineerd door wensdenken of gebaseerd zijn op ideologie en normatieve opvattingen. Sterker, ik hecht weinig waarde aan 'ismes' en andere ideologische opvattingen.

Wie naar de feiten kijkt komt snel tot de conclusie dat veel van wat er om ons heen gebeurt ons niet overvalt, maar verklaarbaar is en voorspelbaar was. Het manuscript van dit boek was voor de Amerikaanse presidentsverkiezingen afgerond, maar ik wilde die eerst afwachten voordat ik het naar mijn uitgever stuurde. Na die gedenkwaardige dag in november hoefde ik er weinig aan te veranderen. De verkiezing van Trump paste perfect in de door mij beschreven trend. Zijn verkiezing verbaasde mij dan ook niet.

Wie de trends doortrekt ziet een toekomst van nationalisme, protectionisme en de opkomst van zelfs extremere ideologieën als fascisme in een wereld die voor velen een steeds dieper gevoel van onthechting oplevert. In dit boek concludeer ik helaas dat de huidige politieke generatie, door velen denigrerend 'de elite' genoemd, geen oplossing kan bieden en dat er een nieuwe manier van politiek bedrijven nodig is.

In *5 over 12* constateerde ik dat we eigenlijk al te laat zijn met ingrijpen. Inmiddels is het al halfeen. Maar niets doen is geen optie. Dit boek is daarom wederom een oproep om nu te handelen en niet te blijven voortmodderen tot de maatschappelijke ontwrichting een feit is.

Rob de Wijk

December 2016 en geactualiseerd in februari 2017

Inleiding

In 2011 koos *Time Magazine* 'The Protester' als 'Person of the Year', want massale straatprotesten waren de 'defining trope of our times' geworden. *Time* doelde op de Arabische Opstanden, het Amerikaanse Occupy Wall Street en de aanzwellende protesten in Europa en Amerika. In de Arabische wereld kwam het in die tijd tot massale onlusten die hele regio's ontwrichtten en leidden tot burgeroorlogen in Syrië, Jemen en Libië. Dit had tot gevolg dat Europa in 2015 werd getroffen door een vluchtelingencrisis en Europese jihadistten hier aanslagen uitvoerden of naar het Midden-Oosten reisden. Maar ook in Rusland, China en Brazilië ontstonden spanningen tussen leiders en bevolking.

Wat is hier aan de hand? Is het toeval dat op zoveel plaatsen ter wereld er sprake van massale onvrede is? Is dit in de geschiedenis eerder vertoond? Is dit een voorbode van massale protesten, misschien wel opstanden en dreigt ontwrichting van samenlevingen? Staat onze democratie onder druk en wordt het tijd voor een andere manier van politiek bedrijven? Of zijn deze discussies slechts de uitdrukking van tijdelijke boosheid, onvrede en angst en blijft het hierbij?

Onvrede met de 'elite' en 'de politiek' is overal ter wereld zichtbaar in democratieën en autocratieën. Dit boek is een zoektocht naar de oorzaak. Ik zal het fenomeen beschrijven en trachten te duiden aan de hand van voorbeelden uit de hele wereld. Maar het zwaartepunt van dit boek ligt toch bij Europa en Nederland.

De onvrede wordt gemobiliseerd

Mensen die onder normale omstandigheden nooit een gooi naar de macht zouden kunnen doen, krijgen nu wel de kans. Zij maken gebruik van de huidige maatschappelijke en politieke turbulentie. Zij zien hun kans schoon om de onvrede te kanaliseren en

de heersende 'elite' te vervangen. Want die zou de belangen van de burgers niet meer dienen.

In Italië richtte komiek Beppe Grillo de Vijfsterrenbeweging op die al snel de tweede partij van het land werd. In Zwitserland en Polen kwamen in 2015 rechts-nationalistische partijen aan de macht. In Griekenland won in 2015 het links-radicalen Syriza tweemaal de verkiezingen. In andere landen scoorden radicale partijen ook hoog. In Nederland ging het de rechts-radicalen Partij voor de Vrijheid (PVV) goed; in Spanje begon het links-radicalen Podemos aan een gestage opgang; in Oostenrijk verloor in december 2016 Norbert Hofer van de extreemrechtse Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ) de presidentsverkiezingen; en zelfs Duitsland kreeg met dit fenomeen te maken. Hier kwam de anti-islam beweging Pegida op, die vervolgens naar andere landen oversloeg. Begin 2016 boekte het rechts-radicalen Alternative für Deutschland (AFD) een grote overwinning in een aantal deelstaten. Ook Trumps verkiezingsoverwinning past zonder twijfel in de maatschappelijke en politieke turbulentie die ook de Verenigde Staten in haar greep kreeg.

De vertegenwoordigers van deze radicale stromingen zijn vaak populisten. Deze term slaat overigens op de methode van politiek bedrijven. Hier gaat het niet om de inhoud, maar om het effect van de woorden. Populisme appelleert niet aan de ratio, maar speelt in op het gevoel van mensen. Populisten zeggen namens het volk te spreken (populisme komt van het Latijnse 'populus' of 'volk') dat door de elite wordt onderdrukt en van die elite moet worden bevrijd. Populisme is daarmee niet exclusief voorbehouden aan radicaal linkse of rechtse partijen. Elke politicus gebruikt soms populistische technieken om kiezers voor zich te winnen en de tegenstander in een debat te overtroeven. Het wordt echter zorgwekkend als politici uitsluitend kiezers naar de mond praten en met voorstellen komen die absoluut niet passen bij de complexe werkelijkheid. Precies dat is nu het geval. Toch zijn populisten of zelfs clowneske querulanten in de politiek niets nieuws. In Nederland was Boer Koekoek van 1961 tot 1981 lid van de Tweede Kamer. Hij blonk uit in het debiteren

van onnavolgbare stellingen en halve waarheden. Misschien leuk om naar te kijken, maar hij had geen serieuze invloed. In crisistijd zou dat wel eens anders kunnen zijn geweest.

In onzekere tijden blijken intellectuelen en activisten radicale politici een zekere ideologische en legitieme basis te verschaffen. Mussolini werd bijvoorbeeld geïnspireerd door Gustave Le Bon en Georges Sorel; Hitler bijvoorbeeld door Georg von Schönerer en Houston Steward Chamberlain. Hun ideeën vormden mede Mussolini's en Hitlers nationalistische en fascistische gedachtegoed.¹

Onder 'normale' omstandigheden zouden dit soort leiders, intellectuelen en activisten nooit een podium hebben gekregen. Precies daarom kan hun opkomst de voorbode zijn van iets groters. Al deze politici en intellectuelen hebben met elkaar gemeen dat zij tegen de gevestigde orde strijden, maatschappelijke onvrede exploiteren om aan de macht te komen en nauwelijks bereid zijn tot compromissen, ook al is dat het wezen van de democratie. In het uiterste geval roepen zij zelfs op tot gewelddadig verzet en omverwerping van de gevestigde orde. In alle gevallen bedienen zij zich van populistische tactieken om het ontevreden deel van de bevolking achter zich te krijgen. Hun agenda is nationalistisch en protectionistisch; hun economische agenda veelal socialistisch van aard.

Een perfect storm

Mijn eerste stelling is dat het geen toeval is dat in grote delen van de wereld leiders de onvrede onder de bevolking trachten te mobiliseren. Dit fenomeen kan worden verklaard door de negatieve effecten van de nieuwe fase waarin de mondialisering is terechtgekomen. Mondialisering of globalisering wordt gekenmerkt door de grensoverschrijdende mobiliteit van mensen, kapitaal en ideeën die door technologische innovatie en communicatierevolutie worden versneld. Ik betoog dat er sprake is van een *perfect storm*: een samenloop van ontwikkelingen die elkaar onderling versterken en de wereld snel en dramatisch

veranderen, waardoor het gevoel ontstaat dat welvaart en veiligheid niet langer gegarandeerd zijn.

Naar mijn weten is het niet eerder in de wereldgeschiedenis voorgekomen dat zoveel ingrijpende ontwikkelingen samenvielen en elkaar versterkten: verschuiving van de economische, dus politieke macht naar het Oosten, een financiële crisis en langdurige economische stagnatie, opstanden en ontwrichting in het Midden-Oosten en Noord-Afrika die terrorisme en vluchtelingenstromen tot gevolg hebben, een conflict met Rusland dat voor het eerst sinds Hitler-Duitsland grondgebied van een ander Europees land annexeerde, toenemende spanningen in de Zuid- en Oost-Chinese Zeeën, afnemende voorzieningszekerheid en sterk fluctuerende prijzen van grondstoffen en energie, klimaatverandering en een nieuwe industriële revolutie die de industriële productie ingrijpend verandert en banen overbodig maakt.

Deze perfect storm van mondiale uitdagingen veroorzaakt bij grote groepen mensen, deels terecht, de vrees dat hun levensstandaard, veiligheid en identiteit op het spel staan. Levensstandaard heeft te maken met het gevoel dat het economisch goed gaat of dat er minimaal zicht is op een beter leven in materiële zin; veiligheid is een subjectiever begrip. Rationeel is de veiligheid in het geding als er oorlog dreigt, er sprake is van terrorisme of toenemende misdaad. Subjectief is de veiligheid in het geding als het *gevoel* van veiligheid afneemt, bijvoorbeeld omdat vluchtelingen uit andere culturen zich in groten getale in een land vestigen. Het veiligheidsgevoel en identiteit liggen daarom dicht bij elkaar. Culturele identiteit heeft te maken met groepsverbondenheid op grond van eenzelfde geschiedenis en waarden. Deze identiteit wordt volgens velen bedreigd door de instroom van vooral niet-westerse immigranten en vluchtelingen. De nationale identiteit wordt bedreigd door het proces van Europese integratie, waardoor de eigenheid van de afzonderlijke westerse landen, met inbegrip van Nederland, verloren zou gaan. Uit de geschiedenis blijkt dat een volk dat de grote mondiale veranderingen vreest en denkt dat levensstandaard, veiligheid

en identiteit teloor zullen gaan, ontvankelijker wordt voor nationalisme, protectionisme en xenofobie. Precies dit gebeurt nu.

Mijn tweede stelling is dat door de grote mondiale veranderingen de wereldorde minder 'westers' wordt. Westerse landen worden uitgedaagd door opkomende landen die de liberale waarden van het Westen, zoals individuele vrijheid, democratie en mensenrechten niet delen, die de macht van de Verenigde Staten betwisten, een grotere invloed willen hebben op de door het Westen opgerichte internationale instituties en nieuwe instituties creëren die hun belang dienen. Daardoor wordt machtspolitiek in de internationale betrekkingen belangrijker en wordt het mondiale systeem zoals het nu is instabiel. Als gevolg van deze ontwikkelingen wordt het aloude westerse maakbaarheidsidee aangetast waardoor de legitimiteit van en het vertrouwen in leiders vermindert. Westerse leiders krijgen het steeds moeilijker om de levensstandaard en veiligheid voor hun bevolkingen op peil te houden en daardoor wordt het vertrouwen in hen steeds verder aangetast. Ik zal aan de hand van historische voorbeelden laten zien dat als leiders grote uitdagingen niet aankunnen, waardoor de middenklasse wordt getroffen en burgers gaan twijfelen over hun toekomst, er massale onvrede kan ontstaan met ingrijpende gevolgen voor de maatschappelijke en politieke stabiliteit. Daarom staat in dit boek het 'sociale contract' centraal. Het denken hierover gaat terug op zeventiende- en achttiende-eeuwse denkers als Thomas Hobbes, John Locke en vooral Jean-Jacques Rousseau.

'Contract' duidt op een impliciete afspraak tussen het volk en de al dan niet gekozen leiders die bepalend is voor de maatschappij waarin zij leven. In ruil voor bescherming leveren burgers bepaalde vrijheden in door aanvaarding van de wetten van het land. Zowel in democratieën als in dictaturen is sprake van een dergelijk sociaal contract. Zolang beide partijen zich aan het 'contract' houden, blijft de maatschappij stabiel. De opkomst van radicale partijen in de westerse wereld, de opstanden in de Arabische wereld en de toenemende repressie in China en Rusland bewijzen dat dit contract onder druk staat. Om steun

van de bevolking te krijgen en te houden moeten leiders een minimum aan veiligheid en levensstandaard garanderen. Is dat niet het geval dan erodeert de legitimiteit van die leiders en keert de bevolking zich van hen af. In democratieën wordt de leider weggestemd; in dictaturen wordt de leider meestal na gewelddadige protesten verdreven of vermoord. Echte revoluties komen daarom vooral voor in dictatoriaal geregeerde landen. Een omwenteling in democratieën vaagt de zittende partijen en leiders weg, maar laat het politieke systeem intact; een omwenteling in dictaturen verdrijft vaak zelfbenoemde leiders en kan het hele politieke systeem vernietigen, vooral als het landsbestuur door een specifieke groep werd gedomineerd. In autocratisch geregeerde landen hebben burgers weinig andere mogelijkheden dan de straat op te gaan en de zittende leiders met of zonder geweld te verdrijven. In democratieën kunnen burgers hun stem laten horen door op rechts- en links-radicalen partijen een proteststem uit te brengen of op de sociale media van leer te trekken. In die zin kunnen radicale partijen en de sociale media maatschappelijke onrust kanaliseren.

Mijn derde stelling is dat de huidige leiders niet bij machte zijn om de hedendaagse mondiale uitdagingen effectief aan te pakken. De gevolgen van de hiervoor genoemde ingrijpende mondiale ontwikkelingen zijn niet in een handomdraai teniet te doen. Dat maakt het lastig om het gevoel van veel burgers weg te nemen dat hun levensstandaard en veiligheid bedreigd worden.

Voor westerse leiders geldt dat zij groot zijn geworden in een tijd van westerse superioriteit, met behapbare uitdagingen die met toenemende financiële middelen gefixt konden worden. Deze vorm van technocratisch fixen, ook wel regelpolitiek genoemd, richt zich niet per definitie op het algemeen belang, maar op het afkopen van de onvrede van de groepen binnen de maatschappij. Dit betekent een loonsverhoging hier en een belastingverhoging daar. Maar dit politiek systeem loopt vast als er zwaar moet worden bezuinigd en de uitdagingen mondiaal van aard zijn. Omdat politieke managers niets anders kunnen dan fixen en de grote mondiale uitdagingen zich daar niet voor

lenen, beloven ze veel en leveren ze weinig. Dit delegitimeert de politiek en vergroot het gevoel van de burger dat de zorg voor veiligheid en levensstandaard niet langer in goede handen is. Het opent de deur voor populistische oplossingen die met eenvoudige, maar weinig realistische oplossingen komen. Deze oplossingen worden vooral om electorale redenen gepresenteerd. Wie niet wil dat werkgelegenheid uit het land verdwijnt, stelt protectionistische maatregelen voor. Wie denkt dat vluchtelingen banen inpikken en de verzorgingsstaat uithollen, stelt een hek om het land voor. Wie een einde wil maken aan terrorisme en criminaliteit, stelt voor om hele bevolkingsgroepen uit te zetten. Maar, zo zal ik aantonen, protectionisme en nationalisme vergroten uiteindelijk de problemen.

In een poging de steun van de bevolking te krijgen zoeken zowel gevestigde politici als populistische oplossingen in aanpassing van de democratie. Dit leidt tot ideeën als de invoering van meer directe democratie in de vorm van referenda en een systeem van gelote volksvertegenwoordigers. Ik zal duidelijk maken dat dit soort institutionele oplossingen niet aansluiten bij de aard van de uitdagingen. Die eist visie en leiderschap, terwijl referenda slechts een uitlaatklep voor boze en ontevreden burgers zijn.

Kan er dan helemaal niets aan worden gedaan? Natuurlijk wel. Maar dit vereist internationale samenwerking, solidariteit en een visie op de aanpassing aan de nieuwe tijd. Ontbreekt die, dan verdiept de crisis zich en ontstaat er een neerwaartse spiraal van ontevredenheid, polarisatie, nationalisme en protectionisme waardoor de levensstandaard en veiligheid nog verder worden aangetast. Vanaf de jaren tachtig werden protectionistische maatregelen en handelsbarrières geleidelijk afgeschaft en dat leidde tot grotere economische groei. In november 2008 beloofden de leiders van de G20 dat zij niet de historische fouten uit het verleden zouden maken door opnieuw terug te grijpen op protectionistische maatregelen. De Grote Depressie van de jaren dertig van de vorige eeuw werd verdiept en verlengd door maatregelen die onder druk van de financiële crisis tegenwoordig weer worden genomen. De Londense denktank Centre for

Economic Policy Research (CEPR) concludeerde dat sinds 2008 gemiddeld elke dag één protectionistische maatregel wordt genomen. Ook de Wereldbank en het IMF concludeerden dat het protectionisme terug is van weggeweest. De gevolgen zijn verstrekkend. Protectionisme remt de economische groei en stimuleert inflatie. Protectionisme is meer dan het instellen van handelsbarrières. Ook een valutaoorlog tussen China en de Verenigde Staten valt eronder. Nationale maatregelen zoals de bouw van hekken en het instellen van quota om de instroom van vluchtelingen in te dammen kunnen ook als nationalistische en protectionistische maatregelen worden gezien.

Door onmacht, gebrek aan vertrouwen in de politiek en de opkomst van rechts- en links-radicalen partijen, zijn de leiders van het midden niet meer in staat om mensen achter grote projecten als de Europese Unie (EU, of Unie) te krijgen. Dit versterkt nog meer de neerwaartse spiraal, want op deze institutionele bouwwerken zijn onze veiligheid en welvaart gebaseerd. Het is zeker dat de afbraak ervan per definitie tot de afbraak van veiligheid en levensstandaard zelf zal leiden.

Hoe krijgen wij dan onze levensstandaard en veiligheid terug die door economische stagnatie, vluchtelingen en terroristen bedreigd zouden worden? Het korte antwoord is: een makkelijke oplossing is er niet. Voor mij staat echter vast dat anticipatie, adaptiviteit, solidariteit en internationale samenwerking de pijlers zouden moeten zijn voor ons toekomstige politieke systeem. Willen wij onze toekomst veiligstellen, dan is vooral een verandering in *mindset* bij leiders en bevolking nodig. Dat is de grote opgave. Niet het vinden van eenvoudige oplossingen. Want die zijn er in de meeste gevallen niet.

Mijn vierde en laatste stelling is daarom dat we in een overgangsfase zitten van het politieke systeem van reactiviteit en maakbaarheid, naar anticipatie, adaptiviteit en weerbaarheid. Dit vereist het opnieuw definiëren van leiderschap. Deze omschakeling kan de huidige generatie politieke leiders wegvagen. Toekomstige leiders zullen veel minder concrete beloften moeten doen, maar zullen moeten uitleggen waarom bepaalde

maatregelen een bijdrage leveren aan de economische stabiliteit en veiligheid, ook al lijken ze intuïtief nadelig uit te werken. Dit eist een visie over hoe een land zich moet ontwikkelen. Maar dit is voor politieke managers of technocratische fikkers eufemistisch gezegd een hele uitdaging. Zij zijn gewend om elk probleem met geld te lijf te gaan. Voor de gemiddelde burger is de nieuwe mindset ook moeilijk, want die wil vooruitgang zonder daarvoor zekerheden op te geven.

Een nieuwe revolutionaire golf?

Een grote groep burgers is ontvankelijk voor de boodschap van radicale populistten die met gesimplificeerde oplossingen komen. Dit soort leiders is het product van de grote mondiale veranderingen. Omdat we dit fenomeen in grote delen van de westerse wereld en zelfs daarbuiten zien, lijkt er sprake te zijn van een revolutionaire golf.

Een revolutionaire golf definieer ik als ingrijpende maatschappelijke reacties op mondiale ontwikkelingen die in meerdere landen gelijktijdig plaatsvinden en tot maatschappelijke ontwrichting of zelfs revoltes of revoluties kunnen leiden. Kijk bijvoorbeeld naar de revolutiejaren 1848 (de liberale revoluties in Europa), 1917 (de communistische revoluties), 1968 (de opstanden die in Parijs begonnen), 1989 (het einde van het communisme) en 2011 (de Arabische Opstanden). En dan hebben we het nog helemaal niet gehad over de wereldoorlogen die het continent in de vorige eeuw teisterden.

Deze grote revolutionaire golven laten zien dat eens in de zoveel decennia mensen vrijwel gelijktijdig in meerdere landen in opstand komen tegen de dan geldende orde of 'het systeem'. Voor Europa is dat geen prettige constatering, want in dit werelddeel gaat het regelmatig erg mis. Om de zoveel decennia lijken de Europeanen genoeg te hebben van de dan geldende politieke en institutionele ordening. Als die onvoldoende levensstandaard en veiligheid brengt, hebben grote groepen mensen genoeg van

de vrede en laten zich door onverantwoorde politieke leiders naar de afgrond slepen. Het denken in termen van materiële en immateriële vooruitgang is in Europa zo sterk verankerd dat, wanneer de vooruitgang stagneert, er een proces van zelfdestructie lijkt te ontstaan om tot iets nieuws te komen. Het proces dat dan op gang komt doet denken aan het fenomeen van de creatieve destructie of creatieve vernietiging dat vooral door Joseph Schumpeter bekend is geworden. De theorie komt erop neer dat sprake is van een voortdurend proces van innovatie waardoor oude technieken worden vernietigd door de opkomst van nieuwe technieken. Een dergelijk proces van creatieve destructie blijkt ook in samenlevingen te bestaan. Europeanen hebben de neiging hun samenleving te vernietigen als de vooruitgang stagneert of wanneer er geen gezamenlijk, bindend doel meer bestaat, zoals de strijd tegen het communisme tijdens de Koude Oorlog. Dan ontstaat decadentie en verveling waarbij het lijkt alsof sommigen genoeg hebben van de wereld waarin ze leven. Zeker als er een wijdverspreide vrees ontstaat dat levensstandaard en veiligheid bedreigd worden, komt de latente onderstroom van xenofobie, nationalisme en protectionisme aan de oppervlakte en kunnen radicale politici delen van de bevolking mobiliseren. Die politici hangen vaak radicale ideologieën aan die soms grenzen aan het fascisme. Dit fenomeen is een verklaring voor het feit waarom Europa het continent is waar de grootste barbarijen uit de wereldgeschiedenis hebben plaatsgevonden en waar veruit de meeste oorlogen ter wereld zijn gevoerd. Tussen 1870 en 1945 verloren ongeveer 20 miljoen Europeanen het leven in oorlogen en etnische conflicten. Zelfs in het post-Koude Oorlog tijdperk, de tijd waar voor velen de eeuwige vrede leek te zijn aangebroken, verloren 8000 mensen het leven tijdens de genocide van Srebrenica in 1995.

Kortom, het lijkt er sterk op dat wij momenteel weer in een revolutionaire golf zitten. In Europa blijkt dit uit de opkomst van radicale partijen en bewegingen, het aan de oppervlakte komen van radicale nationalistische en zelfs xenofobe denkbeelden, eurosceptis en het met voeten treden van de zo geroemde

Europese waarden van menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid, rechtsstaat en eerbiediging van de rechten van de mens. Uit deze ontwikkelingen blijkt tevens hoezeer het sociale contract onder druk is komen te staan.

Hoe heb ik dit boek opgezet? In het volgende hoofdstuk ga ik dieper in op de historische achtergronden van dit sociale contract en onderzoek ik waarom om de zoveel decennia de onvrede in zo veel landen zo hoog oploopt. Waarom keert een deel van de bevolking zich tegen de bestaande orde, het gezag, de elite, kortom tegen het systeem? Wat zeggen wetenschappers over de aard van die revolutionaire gevolgen?

In het tweede hoofdstuk onderzoek ik wat er uit voorgaande revolutionaire golven kan worden geleerd. Hoe werd gereageerd? En wat leverde het op?

Hoofdstuk 3 gaat over de huidige tijd. Hoe ziet de huidige revolutionaire golferuit en wat doet die met mensen? De opkomst van China, de nieuwe assertiviteit van landen als Rusland, de economische stagnatie sinds de financiële crisis die in 2008 begon, dreiging van banenverlies als gevolg van de vierde industriële revolutie en de toegenomen instabiliteit in de moslimwereld die met vluchtelingen en terrorisme in verband wordt gebracht hebben het gevoel van veiligheid en welvaart van veel burgers aan het wankelen gebracht.

Hoofdstuk 4 gaat over de vertrouwenscrisis die van dit alles het gevolg is. De middenklasse komt onder druk te staan en de angst voor verlies aan levensstandaard en veiligheid vertaalt zich in de opkomst van radicale partijen die door populistten worden geleid met een protectionistische, nationalistische, tegen vreemde invloeden gerichte agenda.

Het slothoofdstuk begint met een samenvatting, om vervolgens dieper in te gaan op de aard van het westerse politieke systeem. Hier staat de vraag centraal of dit systeem nog in staat is met de complexiteit van de huidige uitdagingen om te gaan. Vervolgens doe ik enkele aanbevelingen.